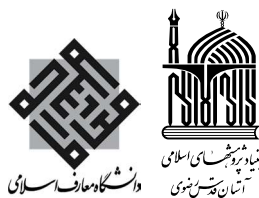

اسلام و حیات انسان

دکتر حمید رضا نوری

سرشناسه: نوری، حمیدرضا، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور: اسلام و حق حیات انسان / حمیدرضا نوری؛ [به سفارش] دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۳۵۱ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۶-۰۵۵۷-۵.
وضعیت فهرست نویسی: فیبا.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۳۱-۳۵۱.
موضوع: حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام.
موضوع: حقوق بشر.
شناسه افزوده: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ناشر.
شناسه افزوده: دانشگاه معارف اسلامی.
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۴.
رده‌بندی کنگره: BP ۲۳۰/۱.
شماره کتاب شناسی ملی: ۸۵۲۸۵۸۵.
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا.

اسلام و حق حیات انسان

دکتر حمیدرضا نوری

ویراستار: سید صادق حیدری

نمونه خوان: علی علی پور

حروفنگار: حسین طائی

طراح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۴۰۱ / ۳۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۱,۲۰۰,۰۰۰ ریال
چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵
تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

<p>چهار. مفهوم حق حیات انسان ..... ۵۱</p> <p>فصل دوم: مبانی حق حیات انسان ..... ۵۳</p> <p>مقدمه ..... ۵۳</p> <p>یک. مبنای کلامی حق حیات انسان ..... ۵۵</p> <p>خیربودن وجود ..... ۵۶</p> <p>بقای نفس ..... ۵۶</p> <p>امکان، علت احتیاج به علت ..... ۵۷</p> <p>حکمت الهی ..... ۵۸</p> <p>عدل الهی ..... ۶۰</p> <p>دو. مبنای عرفانی حق حیات ..... ۶۱</p> <p>جایگاه انسان از نظر عرفان ..... ۶۱</p> <p>الف) انسان، جلای آینه هستی ..... ۶۲</p> <p>ب) انسان، محبوب خدا ..... ۶۳</p> <p>ج) انسان، خلاصه هستی و جامع کمالات موجودات ..... ۶۴</p> <p>د) انسان، خلیفه الهی ..... ۶۵</p> <p>مبنای عرفان نظری حق حیات ..... ۶۵</p> <p>مبنای عرفان عملی حق حیات ..... ۶۶</p> <p>سه. مبنای فقهی حق حیات ..... ۶۷</p> <p>حفظ نفس ..... ۶۹</p> <p>۱. حرام بودن قتل نفس، حکم مشترک ادیان ..... ۷۰</p>	<p>سخن ناشر ..... ۹</p> <p>پیشگفتار ..... ۱۱</p> <p>بخش اول: مفاهیم و مبانی ..... ۲۵</p> <p>فصل اول: مفاهیم ..... ۲۷</p> <p>مقدمه ..... ۲۷</p> <p>یک. مفهوم «حق» ..... ۲۸</p> <p>معنای لغوی «حق» ..... ۲۸</p> <p>معنای اصطلاحی «حق» ..... ۲۹</p> <p>۱. اصطلاح فقهی ..... ۳۰</p> <p>۲. اصطلاح حقوقی ..... ۳۰</p> <p>دو. مفهوم «حیات» ..... ۳۳</p> <p>معنای لغوی «حیات» ..... ۳۳</p> <p>«حیات» در زیست شناسی ..... ۳۴</p> <p>حیات از منظر فلاسفه ..... ۳۶</p> <p>واژه «حیات» در قرآن ..... ۳۷</p> <p>حیات انسانی ..... ۳۹</p> <p>سه. مفهوم انسان ..... ۴۴</p> <p>معنای لغوی انسان ..... ۴۵</p> <p>انسان در مقایسه با دیگر موجودات ..... ۴۷</p> <p>انسان در قرآن ..... ۴۸</p>
---	--

۱۰۱.....	نبی ﷺ	۷۱.....	۲. حفظ النفس، مقصد شریعت
سه. شواهد قرآنی تأثیر ایمان در افزایش ارزش		۷۲.....	قواعد فقهی، ضامن حفظ النفس
۱۰۲.....	حیات	۷۳.....	چهار. مبنای حقوقی حق حیات
۱۰۲.....	۱. اصرار بر گرفتار نیامدن مؤمنین در عذاب	۷۳.....	مبنای حقوقی به معنای «قانون» (حق عینی)
۱۰۳.....	۲. نجات جان مؤمنان با اعجاز.....	۷۴.....	مبنای حقوقی به معنای «امتیاز» (حق شخصی)
۱۰۳.....	۳. نجات جان مؤمن، به بهای مرگ کافر.....	۷۴.....	کرامت و حرمت انسان
۱۰۴.....	۴. خون بهای مؤمنان.....	۷۷.....	بخش دوم: حق حیات انسان از منظر قرآن
۱۰۴.....	۵. اخذ میثاق به منظور اجتناب از کشتن هم‌کیشان.....	۷۹.....	مقدمه
۱۰۴.....	۶. امداد غیبی برای حفظ جان مؤمنان.....		فصل اول: هویت و جایگاه انسان از نظر قرآن .. ۸۱
	فصل چهارم: حق حیات غیر دین‌داران از منظر قرآن		یک. هویت یابی با تأمل در خلقت اولین انسان در قرآن.....
	۱۰۶.....	۸۳.....	دو. هویت یابی با تأمل در مراحل خلقت انسان در قرآن.....
	یک. اصل بهره‌مندی همه انسان‌ها از حق حیات.....	۸۵.....	سه. هویت یابی با تأمل در ارزش‌های انسان در قرآن.....
	۱۰۷.....	۸۷.....	ویرگی‌های اصلی انسان.....
	دو. حق تداوم حیات کافران در قرآن.....	۸۷.....	چهار. بنیادی‌ترین ویژگی انسان.....
	بخش سوم: موارد جواز سلب حق حیات در قرآن	۸۸.....	پنج. امتیاز انسان از موجودات دیگر.....
	۱۱۱.....	۸۹.....	فصل دوم: مراتب انسان از منظر قرآن..... ۹۲
	مقدمه.....	۹۲.....	یک. ارتباط مراتب انسان با تعلق حق حیات.....
	۱۱۳.....	۹۳.....	دو. اصناف انسان از دیدگاه قرآن.....
	فصل اول: مجرم به قتل عمد..... ۱۱۶	۹۴.....	سه. راه‌های کشف مراتب انسان از منظر قرآن.....
	یک. معنای اصطلاحی قصاص.....	۹۵.....	۱. القاب و عناوین ثانویه انسان در قرآن.....
	دو. قصاص از دیدگاه عقل.....	۹۵.....	۲. واژه‌های حاکی از مرتبه در قرآن.....
	سه. قصاص در قرآن.....	۹۶.....	۳. شاخص‌های تفاوت رتبه.....
	چهار. زندگی در اجرای قصاص.....	۹۷.....	۴. تأثیر رتبه در تعلق حق حیات.....
	پنج. تقابل به مثل در جراحت و قتل.....	۹۹.....	فصل سوم: حق حیات دین‌داران از منظر قرآن .. ۱۰۰
	تقابل به مثل در سیئات.....	۱۰۰.....	یک. تعریف دین‌دار در قرآن.....
	تقابل به مثل در مجازات.....		دو. ارزش پیروی از دین در عصر حضور و غیبت
	جواز تقابل به مثل در صورت حرمت شکنی.....		
	جواز قتل نفس در ازای قتل و فساد.....		
	ناپسندی قتل نفس بدون تقابل به مثل.....		
	رجحان عفو در مقام تقاص، در قرآن.....		

۱۹۴.....	ب) منبع حقوق از نظر عینیت گرایان	۱۳۷.....	فصل دوم: محارب
۱۹۴.....	ج) منبع حقوق از نظر متدینان	۱۳۷..	یک. ارتباط محاربه با عنوان فساد در زمین
۱۹۵.....	اختلاف در تلقی از مفهوم حق	۱۴۰.....	دو. معنای لغوی محاربه
۱۹۶.....	اختلاف در پارادایم نظریه حقوق بشر	۱۴۳.....	سه. اصطلاح فقهی محاربه
۱۹۸.....	۱. نسبت حقوق بشر دینی با حقوق بشر مدرن	۱۴۵.....	چهار. معنای آیه محاربه
۲۰۰.....	۲. نقد پارادایم حقوق بشر مدرن	۱۴۸.....	پنج. مصادیق محاربه
۲۰۶.....	فصل دوم: چاره‌جویی روشنفکران در حلّ شبهات	۱۵۱..	شش. نقش حرب و فساد در حکم محاربه
۲۰۷.....	یک. راهکارهای ارائه شده در پاسخ به شبهات	۱۵۳.....	هفت. سبب نزول آیه محاربه
۲۰۷.....	ذاتی و عرضی دین	۱۵۷.....	هشت. معنای سعی در فساد زمین
۲۰۸.....	تأثیر بیدایندها و خوشایندها در تغییر احکام الهی	۱۶۲.....	نُه. مجازات محارب
۲۰۹.....	توجه به مقاصد شریعت	۱۶۶.....	فصل سوم: مرتد
۲۰۹.....	تفاوت اسلام معنوی و اسلام تاریخی	۱۶۷.....	یک. معنای لغوی ارتداد
۲۱۰.....	تفاوت احکام عبادی و احکام حقوقی	۱۶۹.....	دو. معنای اصطلاحی ارتداد
۲۱۰.....	تفاوت دوران تأسیس و استقرار دین	۱۶۹.....	سه. مصادیق ارتداد اصطلاحی
۲۱۱.....	اجرای حدود، تأیید رویه جامعه	۱۷۲.....	چهار. ارتداد در قرآن
۲۱۲.....	مرجعیت عرف در احکام شرعی و حقوقی	۱۷۲.....	اسباب و علل ارتداد در قرآن
۲۱۲..	لزوم تطابق احکام حقوقی با فرهنگ جامعه	۱۷۵.....	شرایط ترتب آثار ارتداد در قرآن
۲۱۴.....	تغییر سیره عقلاییه	۱۷۵.....	الف) مرگ در حال کفر
۲۱۵.....	دو. نقد دیدگاه روشنفکران	۱۷۶.....	ب) جزم به حقانیت اسلام
۲۱۸.....	سه. اجتهاد روشمند، بدیل راهکارهای روشنفکران	۱۷۶.....	ج) اختیار در انتخاب دگراندیشی
۲۲۱.....	فصل سوم: شبهات	۱۷۷.....	مجازات و عقوبت مرتد در قرآن
۲۲۱.....	یک. شبهات قصاص	۱۷۷.....	الف) مجازات اخروی
۲۲۱.....	عوامل تأثیر بخشی شبهات قصاص	۱۷۸.....	ب) مجازات دنیوی
۲۲۲.....	۱. اشاعه فرهنگ مسیحی	۱۷۸.....	استدلال به ظاهر آیات در اثبات مجازات دنیوی مرتد
۲۲۴.....	۲. انفعال	۱۸۷.....	بخش چهارم: نقد شبهات
۲۲۷.....	حکم قصاص از نصوص قرآنی	۱۸۹.....	فصل اول: زمینه‌های بروز شبهه
		۱۹۰.....	یک. اختلاف در مبانی حقوق طبیعی
		۱۹۰.....	خاستگاه و منشأ حقوق شخصی
		۱۹۳.....	منبع حقوق بشر
		۱۹۳.....	الف) منبع حقوق از نگاه قراردادگرایان

۲. تردید در اطلاق زمانی و شمول حکم مرتد ۲۵۷	شبهات قصاص و پاسخ آن ۲۳۰
الف) تاریخی بودن حکم مرتد ۲۵۷	الف) مغایرت اجرای قصاص با احساس
ب) سیاسی بودن حکم مرتد ۲۶۳	بشر دوستی (رویکرد شبهه: قصاص، نفی
ج) ولایی بودن حکم مرتد ۲۶۵	فضیلت اخلاقی است) ۲۳۰
رہیافت شیوہ تضحیقی در مجازات مرتد ۲۷۰	نقد ۲۳۰
سه. شبهه جهاد ابتدایی ۲۷۴	ب) ایجاد حس انتقام و ترویج آن ۲۳۱
بیان شبهه ۲۷۶	نقد ۲۳۲
بیان دیگر شبهه ۲۷۷	ج) منافات با دین رحمت ۲۳۳
عوامل زمینه ساز بروز شبهه ۲۷۸	نقد ۲۳۳
۱. واکنش مسلمانان به خشونت مشرکان ... ۲۷۸	د) منافات با فرهنگ و خلیقات امروزی بشر ۲۳۳
۲. ضرورت های دوره استقرار ۲۷۹	نقد ۲۳۴
۳. اغراق و بزرگ نمایی جنگ های اسلام توسط	ه) تردید در خاصیت بازدارندگی ۲۳۵
سیره نویسان ۲۷۹	نقد ۲۳۵
۴. فتوحات اسلامی در دوره خلفای راشدین ۲۸۰	و) وقوع اشتباه در تشخیص مجرم ۲۳۷
۵. ضعف جبهه مخالفان و نفوذ اسلام ۲۸۱	نقد ۲۳۸
انگیزه های جنگ ۲۸۲	ز) امکان عادلانه نبودن قصاص ۲۳۹
۱. پیشگیری از تجاوز دشمن با پیش دستی کردن	نقد ۲۴۰
در تدارک حمله ۲۸۳	ح) ذاتی بودن حق حیات قاتل ۲۴۱
۲. نجات مستضعفان ۲۸۳	نقد ۲۴۱
۳. دفاع ۲۸۴	ط) قصاص؛ برخورد با معلول ۲۴۲
۴. نابودسازی باغیان ۲۸۴	نقد ۲۴۳
۵. رفع خصومت میان مسلمانان ۲۸۴	ی) نامتناسب بودن جرم قاتل با مجازات
۶. رفع موانع آشنایی مردم با دین ۲۸۵	اعداد ۲۴۶
۷. کشورگشایی ۲۸۵	نقد ۲۴۷
۸. مسلمان کردن کافران ۲۸۵	دو. شبهه ارتداد ۲۴۸
اقسام جنگ ۲۸۶	بیان شبهه ۲۴۸
۱. جنگ دفاعی (واکنشی) ۲۸۶	راهکارهای رفع شبهه ۲۴۹
۲. جهاد ابتدایی (کنشی) ۲۸۷	۱. تردید در حجیت مدارک ۲۴۹
الف) ملازم نبودن جهاد ابتدایی با سلب حق	الف) عدم حجیت خبر واحد در امور خطیر. ۲۵۰
حیات ۲۸۷	ب) فقدان سیره عقلاییه ۲۵۱
ب) بی نیازی اسلام به جنگ ابتدایی برای	ج) منسوخ نشدن قرآن به خبر واحد ۲۵۲
پیشبرد اهداف خود ۲۸۸	د) تعارض مجازات مرتد با آیه «لا اکراه» ۲۵۳

فهرست مطالب ◇ ۷

۳۰۴.....	رفع شبهه	۲۹۱.....	دیدگاه فقها در زمینه جهاد ابتدایی
۳۰۷.....	بازگشت جهاد ابتدایی به جهاد دفاعی	۲۹۱.....	سیر نزول آیات جهاد
۳۱۲.....	چهار شبهه تفاوت حق حیات زن و مرد	۲۹۲.....	جمع بندی اجمالی آیات جهاد
۳۱۲.....	مقدمه	۲۹۴.....	تحلیل آیات جهاد
۳۱۵.....	۱. تبعیض جنسیتی در تحمل دیه	۲۹۴.....	الف) آیات ساکت از نوع جنگ
	۲. تبعیض جنسیتی در تعلق دیه (در جنین	۲۹۵.....	ب) آغازگری جنگ، مشروط به پیمان شکنی
۳۲۴.....	سقط شده پس از ولوج روح)	۲۹۶.....	ج) جنگ دفاعی
۳۲۸.....	نتیجه نهایی	۲۹۶.....	د) آیات مجمل
۳۳۱.....	کتابنامه	۲۹۸.....	ه) جنگ، واکنش به ظلم
		۲۹۸.....	و) فرمان به جهاد ابتدایی

سخن ناشر

عن عبدالسلام بن صالح الهروي قال: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرضا عليه السلام يقول: «رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا. فَقُلْتُ لَهُ وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا»^۱.

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: «وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَانَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي»^۲. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و آله که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام، به خصوص عالم آل محمد صلی الله علیه و آله، حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امر امامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیبایی های فرهنگ اصیل اهل بیت علیهم السلام آشنا ساخته اند. بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی بر اساس نگاه ژرف تولیت فقید این آستان ملک پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد و با الهام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و دیدگاه های حکیمانۀ خلف صالح ایشان،

---

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام ۱/۳۰۷؛ از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر مردم زیبایی های کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.

۲. ذاریات (۵۱): ۵۶: «و جن وانس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای مدظله العالی و رهنمودهای تولیت معزز، با تشکیل گروه‌های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه و دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت عصمت و طهارت پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

* * *

«حیات» یکی از ارزشمندترین نعمت‌های الهی است که حرکت در مسیر کمال را امکان پذیر نموده، آفریده را آماده بهره‌مندی از فیوضات پروردگار می‌کند. از این رو خالق عالمیان از حذف موجودات عالم از چرخه هستی قبل از وصول به مرز استهلاک طبیعی، ناخرسند است و در این میان، حمایت از تداوم وجود انسان که او را مسجود ملائکه و اشرف مخلوقات قرار داد، گسترده و ویژه است. حق تعالی، علاوه بر خودکشی، دیگرکشی را خوش نداشته و منبع اصیل حقوق اسلامی؛ قرآن کریم، با تعبیری قابل تأمل، قتل عامدانه یک انسان را در نکوهیدگی و پلشتی، به سان کشتار جمعیت بی‌شمار بشری می‌داند: ﴿أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾ (مائده / ۳۲). مکتب اسلام از دیرباز و خیلی پیش‌تر از اندیشه‌های نوظهور در جهان مدرن، حق حیات را در زمره حقوق بی‌بدیل بشر دانسته و دیگر حقوق آدمیان را مرهون توجه و صیانت از آن می‌داند. اگر آزادی، برابری و مالکیت امروزه از بدیهی‌ترین حقوق و امتیازات بشر در جهان مدرن تلقی می‌گردد، تلاش برای بهره‌مندی آحاد انسان‌ها از این حقوق، در صورتی به ثمر می‌نشیند که گوهر حیات به کالبد آفریده افاضه گردیده و حقیقت روح در جای جای وجود مادی، دمیده شده باشد.

رسالت نوشتار حاضر، معرفی ابعاد وسیع صیانت اندیشه اسلامی از حق حیات آدمیان و درنگ در زوایای کم و بیش پنهان رویکرد این آخرین مکتب آسمانی به حقوق بشر و زدودن شبهات مطرح در زمینه حقوق بشر اسلامی است؛ امید آنکه در وصول به این مهم کامیاب بوده باشد.

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی